

В.М. Вишновецький, кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного та адміністративного права
Юридичного інституту «Інститут повітряного і космічного
права» Національного авіаційного університету

ДО ПИТАННЯ ПРО МІСЦЕ МИТНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Юридичний інститут «Інститут повітряного і космічного права» НАУ

В статті досліджується питання про місце митного права в системі права України, в результаті якого робиться висновок про можливість існування митного права як самостійної галузі лише за умови однорідності його предмета правового регулювання.

Митне право України є відносно новим явищем в правовій системі України. Враховуючи важливість митної справи для утвердження України як суверенної держави, митне право з проголошенням незалежності України одразу ж опинилося в центрі уваги як законодавця, так і представників юридичної науки. Якщо на початку становлення митного права незалежної держави, воно більше тяжіло до адміністративного права, то останнім часом з'являється все більше публікацій, в яких для митного права відводиться роль самостійної галузі права. При цьому відсутня єдність в поглядах науковців на місце митного права в системі права України.

Метою даної статті є дослідження місця митного права в системі права України.

В цілому існуючі підходи до вирішення даного питання ведуться в кількох напрямках. Одна частина науковців виходять з того, що митне право є частиною адміністративного права [1 с. 13-21]. Безумовно, адміністративне право здійснює значний вплив на митне право, однак сучасні реалії вказують на те, що здійснення митної справи не вкладається в рамки суто адміністративно-правового регулювання, хоча б у зв'язку з поширенням у митній сфері диспозитивних (договірних) правовідносин [2, с. 59]. Мається на увазі в першу чергу здійснення підприємницької діяльності щодо надання послуг з декларування та перевезення товарів, що переміщуються через митний кордон України або перебувають під митним контролем, яка регулюється розділом VII МКУ [3].

Інші вчені розглядають митне право як структурний елемент законодавства, який складається з нормативно-правових актів, що регулюють митну справу [4, с. 47; 5, с. 127]. Зокрема, наприклад, С. В. Халіпов відводить місце митному праву лише в системі законо-

давства і допускає врегулювання складних груп суспільних відносин, зокрема, митних, лише комплексним законодавчим інститутом або галуззю [6, с. 10-12]. Не вдаючись в дискусію щодо комплексних утворень в системі законодавства, зазначимо, що структурним елементом системи законодавства є нормативно-правовий акт. В абсолютній більшості він містить норми, що належать до різних галузей права, тобто є комплексним. Комплексні акти представляють собою форму існування норм різних галузей права стосовно суб'єктів відносин, видів господарської діяльності за окремими галузями господарства або за окремими видами зв'язків безвідносно до галузей народного господарства. Але так чи інакше вони необхідні для створення системи міжгалузевого регулювання відносин певних сфер. Такі акти не є механічним поєднанням норм, а служать тією формою, яка використовується для узгодження дії норм різних галузей, для створення об'єднаних норм за ознакою господарської або будь-якої іншої діяльності [7, с. 19].

Представники третього напрямку визначають митне право як самостійну комплексну галузь права. Слід відзначити, що сучасний етап характеризується активним дослідженням комплексних утворень, зокрема, вже зараз йде мова про медичне, транспортне, банківське, муніципальне, виборче, туристичне, міграційне право тощо. Звичайно не всі вони претендують на самостійність, однак існують стійкі тенденції, спрямовані на обґрунтування самостійності комплексних утворень в системі права України.

Проявляється це і на рівні митного права. Так, С.В. Ківалов та Б.А. Кормич, взявши на озброєння тезу С.С. Алексєєва про існування комплексних галузей права [8, с. 66], зазначають, що «є всі підстави говорити про наявність у

структурі права України комплексної галузі права – митного права, з власним предметом регулювання – суспільними відносинами, які виникають у зв'язку з переміщенням через митний кордон України товарів і транспортних засобів на основі специфічних методів регулювання» [9, с. 4].

О. Константи́й зазначає, що предметом митного права є суспільні відносини, що виникають в галузі митної справи як частини зовнішніх і внутрішніх економічних функцій держави, і саме це зумовлює його складність (комплексність) [2, с. 60]. Така комплексність суспільних відносин зумовлює їх поділ на групи, що розрізняються за специфікою і регулюються окремими нормами різних галузей права: конституційного, адміністративного, адміністративно - процесуального, цивільного, кримінального, кримінально - процесуального, трудового, податкового тощо [10, с. 76].

Таке твердження, на нашу думку, ставить під сумнів існування митного права взагалі, оскільки дає підстави для висновку, що воно не має власних регуляторів суспільних відносин, а є штучним об'єднанням правових норм різної галузевої приналежності.

Такий висновок підтверджується ще й тим, що головна причина оформлення митного права як нової галузі права вбачається «у волі і бажанні законодавця, іншими словами у наявності певного державного (національного) інтересу». стверджується, що прийняття МКУ «стало основою подальшого формування цієї галузі, свого роду декларацією про намір розширити правове поле. Подібне волевиявлення державного законодавчого органу, спрямоване на зміну існуючих та створення цілої групи нових правових відносин, ми можемо розглядати як ще один доказ суттєвої зацікавленості держави в особі її вищих органів державної влади в розвитку митної сфери» [9, с. 4-5].

Безумовно зацікавленість держави в розвитку відповідної сфери має важливе значення для регулювання цієї сфери, але саме прийняття нормативно-правових актів, навіть кодифікованих, не може розглядатися як фактор виникнення відповідної галузі права. В такому разі виникнення галузі права ставиться в залежність від суб'єктивних моментів (волі, бажання законодавця), хоча саме предмет правового регулювання «є головним, матеріальним критерієм розмежування норм права за галузями, оскільки він має об'єктивний зміст, який визначений самим характером суспільних відносин і

не залежить в принципі від волі законодавця» [11, с. 310].

На думку Є.В. Додіна, саме прийняття нового МКУ, породило невизначеність сфери дії митного права, розмило її кордони, оскільки до нього були включені не лише норми, а й правові інститути, що об'єктивно належать до інших галузей права [12, с. 13]. А це, в сукупності з невдалою структурою МКУ, викликало думку щодо трактування митного права як комплексної галузі права [12, с. 16].

Концепція основних і комплексних утворень в праві є однією з важливих проблем, яка потребує якомога швидкого вирішення. Першим ідею про існування основних і комплексних галузей права висунув В.К. Райхер в 1947 році [13, с. 186]. Однак протягом тривалого часу вона залишалась не витребуваною і лише в 1957 році ідея основних та комплексних галузей права була підтримана Ю.К. Толстим [14, с. 44-47] та В.Ф. Мешерою [15], а в 1961 році – О.С. Іюффе та М.Д. Шаргородським [16, с. 362-365]. Проте всі вони, за винятком В.Ф. Мешери, на відміну від В.К. Райхера, не визнавали комплексні галузі складовими частинами системи права, а розглядала їх лише як продукт систематизації правових норм, яка, на їх думку, може здійснюватися з будь-якою метою. З цього приводу Ю.К. Толстой зазначав, що виділення комплексної галузі може бути теоретично і практично виправдане лише при умові, якщо ми не вимагаємо від неї більше того, що вона може дати і, зокрема, не піднімаємо її до рангу самостійної галузі права [14, с. 44].

Ю.К. Толстой вказує на наступні відмінності між основними та комплексними галузями права: 1) кожна основна галузь права наділена предметною єдністю. Це означає, що всім суспільним відносинам, що регулюються основною галуззю права, притаманна загальна сутнісна ознака. Комплексна галузь права такою предметною єдністю не володіє. Суспільні відносини, що регулюються нормами, виділеними в комплексну галузь права, різноманітні; 2) до складу основної галузі права не можуть входити норми інших галузей права. Навпаки, комплексна галузь права складається з норм, запозичених з основних галузей права; 3) не може бути основної галузі права без специфічного, притаманного лише їй метода правового регулювання. Цим методом регулюються всі суспільні відносини, що утворюють предмет даної галузі права. Навпаки, в комплексній галузі права застосовуються різні

методи правового регулювання, запозичені з основних галузей права; 4) норми основної галузі права не можуть входити в склад інших основних галузей права. Норми комплексної галузі права входять до складу інших комплексних галузей права; 5) основні галузі права займають визначене місце в об'єктивно існуючій системі права. Навпаки, комплексні галузі права ніякого місця в системі права не займають; комплексним галузям відводиться лише умовне місце – в залежності від цілей систематизації – при систематизації права [14, с. 45].

На нашу думку, не зовсім прийнятним є виділення в системі права основних галузей права, оскільки це наводить на думку, що існують і неосновні, другорядні галузі. Звичайно, що такий висновок не відповідає дійсності, оскільки не може бути, наприклад, основних і другорядних норм права, і будь-яка з них як встановлене державою правило поведінки є обов'язковою до виконання незалежно від її приналежності до «основної» або «неосновної» галузі права. Тому ми поділяємо думку О.М. Вітченко, який зазначав, що структурна побудова системи права характеризується горизонтальним розташуванням її елементів, тобто галузей. Це означає, що всі галузі як елементи аналогічного порядку займають один рівень в системі права. Відповідно, немає жодних підстав для утвердження пріоритету однієї галузі перед іншою. Тому кожна галузь права як елемент одного й того ж порядку в системі володіють рівним становищем [17, с. 38].

Що ж стосується комплексних галузей права, то наведені вище їх відмінності від основних галузей права, як на нашу думку, взагалі заперечують можливість існування таких структурних утворень в системі права.

Так, В. Т. Комзюк, зауважуючи щодо комплексного характеру митного права, вказує на певну непослідовність такої позиції, «яка допускає можливість входження правових норм до двох структурних одиниць правової системи – так званої «базової» галузі і до «комплексного» утворення» [18, с. 7].

Зауваження більш ніж слушне. Згідно з положеннями теорії права галузь права має власний специфічний предмет правового регулювання, тобто певну сукупність суспільних відносин. При цьому вони є якісно однорідними, що й дає змогу виділити норми, які їх регулюють, в окрему галузь права. В нашому ж випадку ми маємо справу з специфічним пред-

метом регулювання, який включає різномірні суспільні відносини, чого не заперечують і самі прихильники комплексного характеру митного права як самостійного структурного елемента в системі права України. Так, О. Константи́й зазначає, що митні правові відносини є видом регульованих правом суспільних відносин, мають переважно державно-управлінський характер, пов'язуються із здійсненням функцій управління митною справою відповідними уповноваженими органами державної влади, їх посадовими особами. Але за галузевою ознакою вони поділяються на три групи: адміністративно-правові, фінансово-правові та договірні (цивільно-правові) відносини [2, с. 60-61].

При такому підході фактично втрачається значення предмету правового регулювання як критерію побудови системи права. В такій ситуації існує можливість довільного, штучного об'єднання в предметі галузі права різномірних суспільних відносин. Це в свою чергу зумовлює необхідність проведення своєрідної «ревізії» існуючих галузей права та перебудови системи права за іншими критеріями, які значною мірою позбавлені об'єктивного характеру. Ще більшої впевненості в штучності комплексних галузей права надає, як уже зазначалося, твердження про те, що вони не мають своїх норм, а складаються з норм інших галузей права. На нашу думку, особливість системи права полягає в тому, що галузі, які входять до її складу, будучи взаємопов'язаними, разом з тим не дублюються, а, навпаки, взаємно виключають одна одну. Це пояснюється тим, що «одна і та сама норма не може одночасно регулювати два види суспільних відносин, включати в себе два різних методи правового регулювання» [16, с. 357]. Саме тому одна й та ж норма не може знаходитись одночасно в двох структурних одиницях системи права, що знаходяться на одному її рівні. З огляду на сказане, ми вважаємо, що комплексні галузі права саме як структурні елементи системи права існувати не можуть. Це стосується і розуміння митного права як самостійної комплексної галузі права.

Разом з тим ми все ж не відкидаємо можливості існування митного права як самостійної галузі права. Свого часу К.К. Сандровський, розглядаючи митне право як підгалузь адміністративного права, зробив припущення, що з часом, у міру подальшого розвитку правового матеріалу в цій сфері, з'явиться можливість для виділення митного права в якості самостійної

галузі [19, с. 18-20]. Майже через 30 років він відзначав, що теперішній рівень розвитку і кількість норм, що регулюють митні відносини, а також суспільна значимість цих відносин дають підстави стверджувати, що зараз склалися усі необхідні умови для визнання вказаної системи норма в якості особливої галузі внутрі-державного права [20, с. 14].

Ряд дослідників ідуть далі і стверджують, що митне право є «самостійною галуззю національного права, хоч і не комплексного характеру» [21, с. 41], самостійною галуззю системи права України, сукупністю «норм, що регламентують відносини, безпосередньо пов'язані з переміщенням через митний кордон України товарів та багажу під відповідний митний режим, із виконанням усіх вимог цього переміщення» [12, с. 17].

На нашу думку, зараз дійсно склалися всі необхідні умови для відокремлення митного права в самостійну галузь права, однак, це питання потребує ретельного дослідження та виваженого наукового обґрунтування. І розпочати вирішення цієї проблеми необхідно із з'ясування обсягу предмета правового регулювання. Слід акцентувати увагу на однорідності суспільних відносин, які його складають та відмовитися від включення до кола суспільних відносин, що підпадають під вплив митного права тих, які регулюються нормами інших

галузей права. Це дасть змогу митному праву позбавитися комплексного характеру і в кінцевому рахунку має призвести до однорідності нормативного масиву. На нашу думку, без цього важко буде вести мову про митне право як самостійний структурний елемент системи права України.

У зв'язку з цим заслуговує уваги спроба Є.В. Додіна окреслити предмет митного права. Зокрема, він пропонує включити до предмета: 1) відносини і принципи, пов'язані з переміщенням через митний кордон товарів та транспортних засобів; 2) відносини, що характеризують статус митних режимів; 3) відносини у сфері митно-тарифного регулювання, у галузі стягування митних платежів; 4) відносини, пов'язані з митним оформленням та митним контролем. Поза межами пропонується залишити норми, які регулюють відносини, що виникають у процесі здійснення митної справи, але не пов'язані безпосередньо з переміщенням товарів і багажу через митний кордон України [12, с. 17].

Таким чином, при вирішенні питання про місце митного права в системі права України слід виходити з того, що митне право може розглядати в якості самостійної галузі права, але не як комплексне утворення, а як сукупність норм, яка регулює однорідні суспільні відносини, що виникають в митній сфері.

Література

1. Бахрах Д. Н. Таможенное право как институт административного права // Государство и право. – 1995. - № 3. – С. 13-21.
2. Константи́й О. Щодо проблеми місця митного права в системі права України, його предмета та метода правового регулювання // Підприємство, господарство і право. – 2007. – № 1. – С. 59-62.
3. Митний кодекс України від 11 липня 2002 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - № 38-39.
4. Шишка Р.Б., Сергієнко В.В. Митне право України: Навчальний посібник. – Харків: Еспада, 2004. – 352 с.
5. Шульга М.Г. Поняття митного права // Проблеми законності. – Х., 2000. Вип. 42. – С. 124-130.
6. Халипов С.В. Таможенное право. – М., 2001. – 272 с.
7. Яковлев В. Ф. Отраслевая дифференциация и межотраслевая интеграция как основы системы законодательства // Правоведение. – 1975. - № 1. – С. 16-23.
8. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. – М.: Издательство «Норма», 2001. – 752 с.
9. Ківалов С.В., Корми́ч Б.А. Митне право: система та

- динаміка розвитку // Митна справа. – 2002. - № 1. – С. 3-7.
10. Жорін Ф.Л., Звягіна І.Н. Правові засади митної справи України: Навч. посібник / За заг. ред. Ф.Л. Жоріна. – К.: Магістр – XXI сторіччя, 2005. – 384 с.
11. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права. – М.: Юристь, 2004. – 512 с.
12. Додін Є.В. Правові основи митної справи в Україні // Митна справа. – 2004. - № 5. – С. 6-18.
13. Райхер В. К. Общественно - исторические типы страхования. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1947. – 283 с.
14. Толстой Ю. К. О теоретических основах кодификации гражданского законодательства // Правоведение. – 1957. - № 1. – С. 44-47.
15. Мешера В. Ф. О делении советского права на отрасли // Советское государство и право. – 1957. - № 3. – С. 93-99.
16. Иоффе О.С., Шаргородский М.Д. Вопросы теории права. – М.: Госюриздат, 1961. – 381 с.
17. Витченко А.М. Метод правового регулирования социалистических общественных отношений. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1974. – 161 с.

18. Комзюк В. Т. Адміністративно-правові засоби здійснення митної справи. Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук. – Х., 2003. – 21с.
 19. Сандровский К.К. Таможенное право. – К., 1974.

20. Сандровский К.К. Международное таможенное право: Ученик. – К.: Знання, КОО, 2002. – 461с.
 21. Коломієць Т.О., Журавльова Г.С. Митне право як складник системи новітнього публічного права України // Митна справа. – 2006. - № 2. – С. 39-41.

В.М. Вышневецкий

К вопросу о месте таможенного права в системе права Украины.

В статье исследуется вопрос о месте таможенного права в системе права Украины, в результате которого делается вывод о возможности существования таможенного права как самостоятельной отрасли только при условии однородности его предмета правового регулирования.